

Glimt af Det grønlandske Selskabs historie

Af Mads Lidegaard

Tale den 8.11.1990 ved Det grønlandske Selskabs 85-års-fest

Efter det politiske systemskifte i Danmark 1901 kom også styringen af Grønland hurtigt ud i strid modvind. Mylius-Erichsen vendte hjem fra den litterære ekspedition og rettede hårde angreb på embedsmændenes enevældige forvaltning af Grønland, og deroppefra sekunderedes han af specielt Schultz-Lorentzen, der ville aktivisere især forstanderskabernes imod de lokale embedsmænds autoritære styring af disse råd.

Andre kræfter, og det var især erhvervslivet, var som så ofte før ude på at få ophævet KGHs monopol på Grønland og åbnet landet for de frie markeds kræfter, så dets rigdomme kunne blive udviklet og udnyttet. Kryoliteeventyret ved Ivigtut havde givet blod på tanden, man drømte om andre lignende eventyr.

De to grupper fandt et fælles forum i den nystiftede forening »De danske Atlanterhavssøer«, der også fik en særlig sektion for Grønland, mens dens øvrige interesse gik på De vestindiske Øer, Færøerne og Island. Man førte en veritabel kampagne for at mistænkeliggøre handelens administration af Grønland

og få dens enevælde brudt – og landet åbnet.

I København sad mange tidligere grønlandske embedsmænd, kolonibestyrere, kaptajner og inspektører, der havde arbejdet en menneskealder i Grønland, og som betragtede sig selv som de eneste, der kunne udtale sig om landet og dets forhold med virkelig sagkundskab. Især var de alle overbeviste om, at det ville være en ulykke at ophæve monopolen og prisgive grønlænderne for kræfternes frie spil, og som et modtræk mod de højtråbende kritikere, der i deres øjne kun havde et overfladisk kendskab til Grønland, mødtes de i efteråret 1905 for at stifte en anden forening, der med saglig vægt kunne udtale sig i debatten. 4. nov. stiftede de på et møde Det grønlandske Selskab, der fra starten havde 40 medlemmer. De forestillede sig, at regeringen og styrelsen så kunne rådspørge selskabet i alle spørgsmål vedrørende Grønland, men reelt kom de til at fungere som en slags skjold for den trængte styrelse overfor politikerne og offentligheden, og det betød selvfølgelig, at der fra starten var en meget nær



Mads Lidegaard på talerstolen den 8.11.1990
ved Det grønlandske Selskabs 85-års-fest.
Foto: Keld Hansen.

forbindelse mellem det nye selskab og styrelsen.

Det var betegnende, at denne første medlemsskare i så udpræget grad bestod af handelens folk, både handelsmændene selv, kolonibestyrere og assistenter, og folk fra skibene, kaptajner og styrmænd, samt styrelsens egne embedsmænd såsom de nævnte inspektører og deres underordnede. Hertil kom sidenhen forskere og videnskabsmænd, der efterhånden kom til at spille en stor rolle i selskabet. Og typisk nok var missionærerne ikke med fra starten, – de havde haft et modsætningsforhold til handelen og følte ingen større trang til at støtte styrelsen. En mand som Schultz-Lorentzen var således længe en flittig skribent i De danske Atlanterhavssøer. Men da kampen kom til at stå om monopolet, sluttede de efterhånden op om selskabet, for heller ikke de ønskede trods al kritik af styrelsen, at

Grønland skulle åbnes for erhvervslivet. 1912 meldte således Schultz-Lorentzen sig ind i selskabet.

I selskabets første programmerklæring mærker man tydeligt, at man af modstanderne beskyldtes for at være reaktionære, hvilket man udtrykkeligt værges sig imod: »På vort program står så langt fra reaktion, vi vil tværtimod udvikling, men kun på en sund og fornuftig måde, skridende frem gennem en naturlig vækst ud fra de bestående forhold. Ingen pludselige reformer, der kunne bringe forvirring og ødelæggelse med sig, men reformer, der hviler på selvudviklingens faste grundlag.«

Medlemskabet var meget eksklusivt – netop fordi man skulle have den mangeårige solide erfaring. Det var ikke nok at have rejst en tur i landet eller opholdt sig der et år eller to – for som man sagde: »Derved lærer man jo ikke nationalkarakteren at kende.« Medlemmer skulle derfor godkendes af de gamle medlemmer gennem en speciel tilkendegivelse, ballotering, og forud for den måtte vedkommende ikke diskuteres. Mange kom ikke gennem nåleøjet – f.eks. blev forskeren J. Steenstrup, der havde været leder af grønlandssektionen i Atlanterhavssøerne, afvist, da han søgte ind.

Kvinder kunne ikke være medlemmer, men måtte nok tages med til møderne, selvom bestyrelsen udtrykkelig forbeholdt sig ret til at frabede sig deres nærværelse. Det var just i de år, da kvindernes valgret politisk var ved at blive en realitet, og holdningen i selskabet var derfor også uholdbar, og allerede 1909 kom den første kvinde ind – hun hed

Holstein-Rathlou, og det lyder adeligt og har måske spillet en rolle. Iøvrigt var det derefter overvejende ugifte kvinder og enker, mens de gifte kvinder åbenbart nøjedes med at være mændenes påhæng.

Også selve eksklusiviteten blev hurtigt et problem, som vi skal vende tilbage til.

Det var tydeligt, at selskabet opfattede sin rolle meget alvorligt, og i de første 10 år nedsatte man mange udvalg, der fremkom med betænkninger om alle mulige samfundsproblemer i Grønland: Fredning af ederfugle, danskundervisning i skolerne – som man iøvrigt støttede stærkt –, husholdningsundervisning for grønlandske piger, husbygning, indførelse af tamrener og flytning af moskusokser, hvalfangst o.s.v. Man kan mene om denne selvvalgte politiske aktivitet hvad man vil, men en del fremsyn synes der trods alt at have været – tamrener og moskusokser kom, men det varede længe. Og i det hele taget er der ikke mange tegn på, at styrelsen tog sig meget af de mange forslag fra de gamle veteraner. (Specielt da den blev personificeret i Daugaard Jensen. Han sad fast i sadlen og mente også selv at kende nok til Grønland).

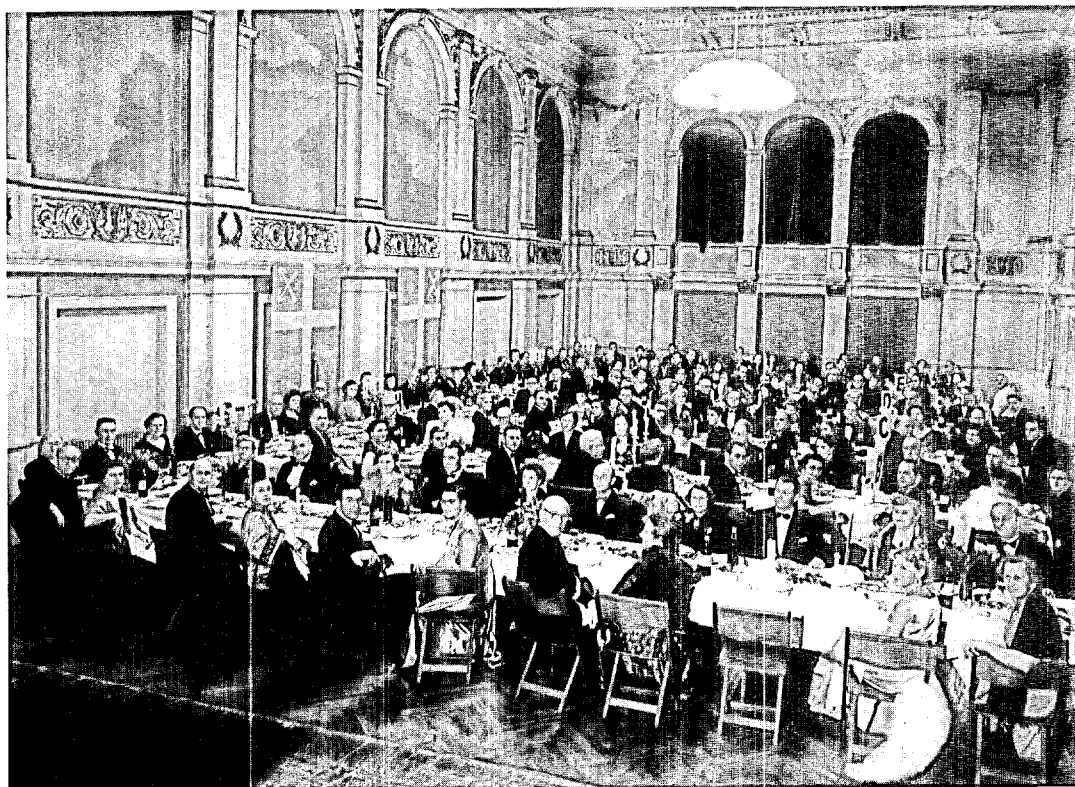
Den lukkede medlemsskare blev for alvor et problem i 1916. Da havde man efter en folkeafstemning vedtaget at sælge De vestindiske Øer, og i alle grønlandskredse, også i selskabet, opstod der en stor angst for, at turen næste gang skulle komme til Grønland. Formanden, kommandør Hammer, rettede i 1916 en gribende appel om at fylkes om fanerne og forsvare Grønland som et

dansk land – og opfordrede til, for at stå stærkere, at udvide medlemstallet, men i samme åndedrag måtte han jo nævne de stærke begrænsninger for medlemskab, som bestyrelsen ikke ville opgive, og dermed blev det hele let et slag i luften. Ved samme lejlighed udbad regeringen sig en udtalelse fra selskabet om USAs deklaration om Danmarks ret til Grønland – vist eneste gang, det skete, og det var jo sådan set mærkeligt, for hvad skulle man svare andet, end at det jo da var helt i orden – hvad man jo så også gjorde.

Samtidig vedtog man at holde møder den anden torsdag i vintermånederne, en skik der har holdt sig – og man vedtog samtidig at begynde præcist. Der havde været for megen slendrian, hvor man først indfandt sig op til 1/2 time for sent. Men det var jo også en forsamling af grønlandsveteraner, der måske var smittet af landets særlige atmosfære.

Til aktiviteterne hørte udsendelse af et årsskrift, af årlige vinternyheder til de danske i Grønland, trykning af særskrifter samt indsamling til mindesmærker – først og fremmest for Hanseeraq, siden Rink og andre.

Det første virkelige stormvejr kom man ud for, da magister Porsild, der sad i Grønland, i 1919 på et møde rettede et voldsomt angreb på selskabets funktion. Kritikken gik på følgende punkter: Bestyrelsen var egenmægtig, selvsupplerende og autoritær, – ballotationen var udemokratisk og halvkomisk – optog en trediedel af mødetiden, man var alt for gift med styrelsen, en dikkende lamme-hale – og måtte hellere bekende det åbent, medlemmerne i Grønland var



Fra Det grønlandske Selskabs 50-års-fest i Odd Fellow Palæet den 4.11.1955. Foto: Arktisk Institut.

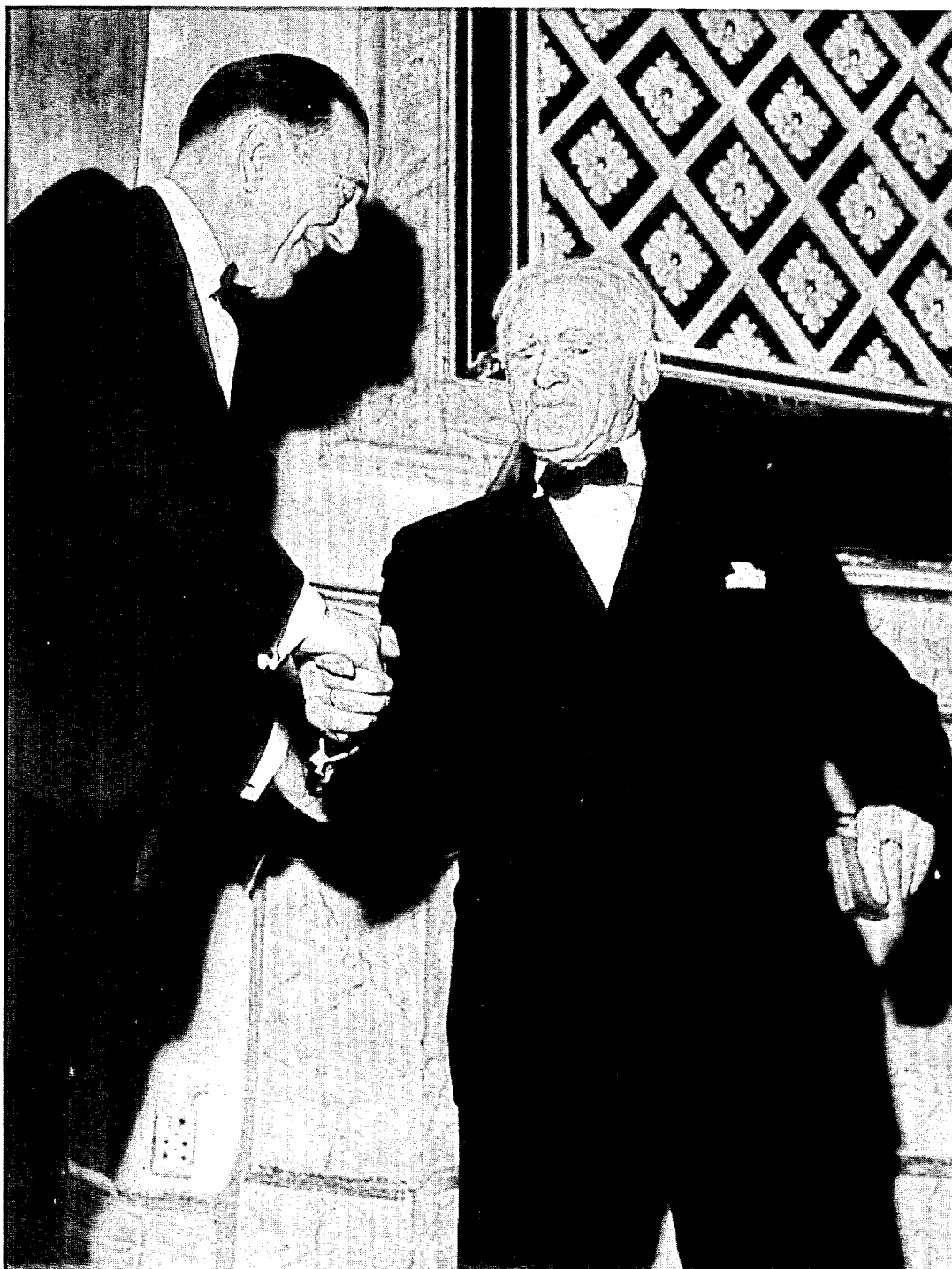
helt udenfor indflydelse, og de frabad sig iøvrigt selskabets selvbestaltede forsøg på at føre forhandlinger om lønforhold og andet på deres vegne – det ville de selv – og som et frontalt angreb på selve grundlaget for foreningen hævdede Porsild, at selskabet ikke repræsenterede nogen sagkundskab, da medlemmerne havde mistet følingen med det nye Grønland – og at den egentlige sagkundskab kun lå hos dem, der arbejdede i Grønland her og nu. Endelig foreslog Porsild, at man arrangerede en årlig skovtur.

Viljen til reformer var ikke stor. Skovturen blev vedtaget, og et par år efter fik også de grønlandske medlemmer

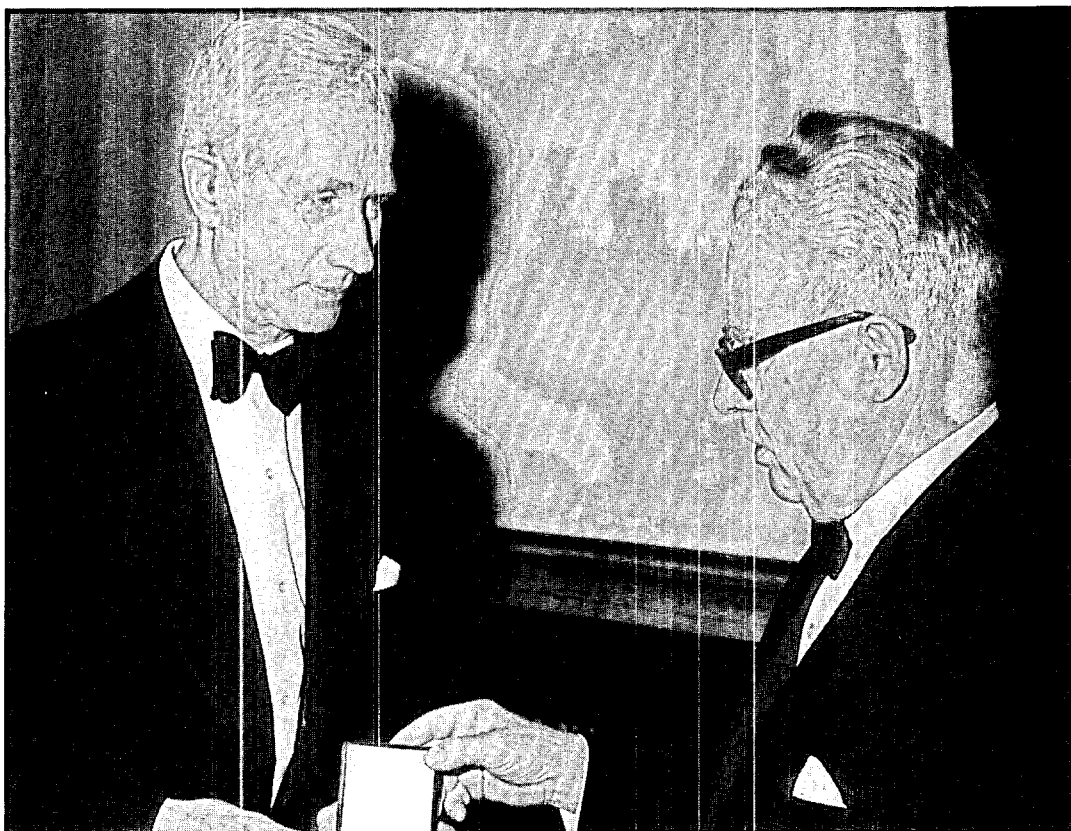
på skift to mand ind i bestyrelsen, men ellers afviste man stort set kritikken.

Men spørgsmålet om den nære alliance med styrelsen blev hurtigt aktuel på en uventet måde: Efter 1920 var der nedsat et udvalg, der skulle gennemdrøfte problemerne omkring Grønland. Ganske vist blev selskabets formand i denne egenskab sat ind i udvalget, men ellers bestod det af direktør Daugaard Jensens håndplukkede folk af embedsmænd. Det mente i hvert fald selskabets bestyrelse og gav udtryk for det i en skarp kritik af Daugaards egenmægtige handle måde.

Nu var Daugaard Jensen jo ikke hvem som helst – han var nærmest enevældig



Den første Rink-medalje blev i 1960 givet til Ejnar Mikkelsen. Den blev overrakt af daværende bestyrelsesformand Helge Larsen, der selv modtog medaljen tyve år senere. Foto: Arktisk Institut.



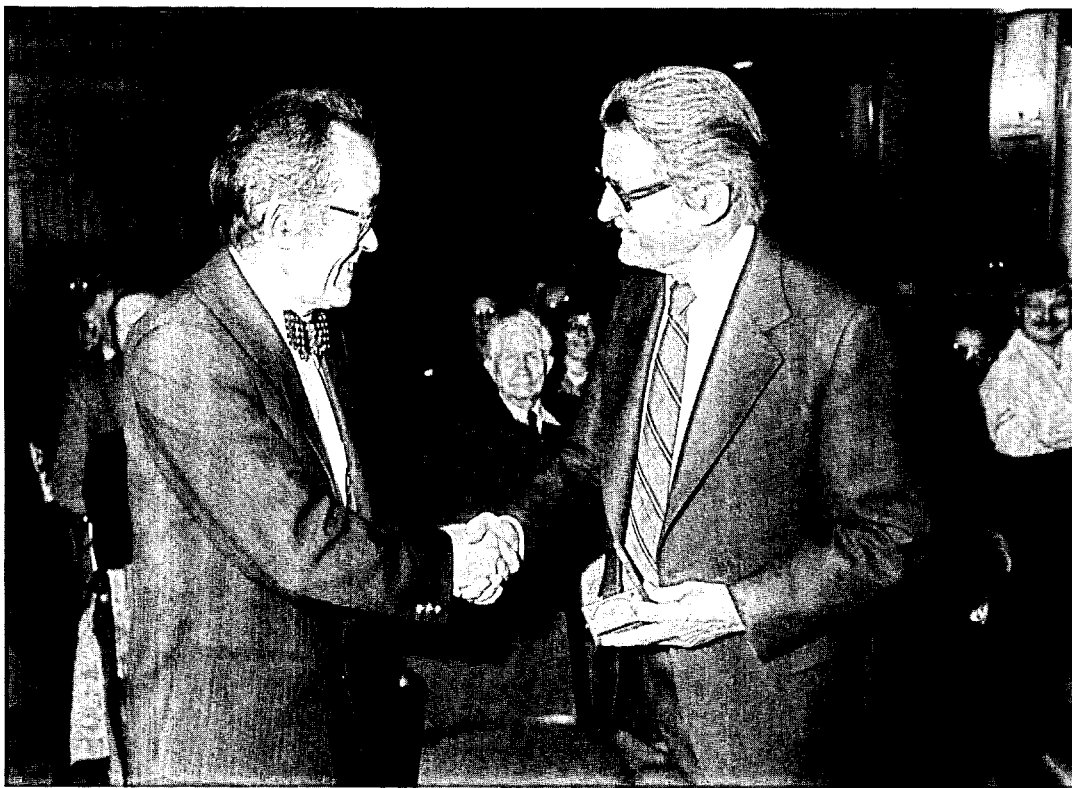
I 1967 overrakte selskabets formand Mikael Gam Rink-medaljen til Grev Eigil Knuth. Foto: Arktisk Institut.

direktør for styret af Grønland og havde en meget stærk position. Han mødte op i selskabet og bad om en officiel undskyldning – i modsat fald ville han melde sig ud af selskabet.

Bestyrelsen nægtede at tilbagekalde sin kritik, men presset var så stærkt, at den samtidig nedlagde sine mandater, så en helt ny bestyrelse blev resultatet. Det måtte Daugaard betragte som en sejr og afblæste stormen. Men selskabet havde fået et dask af bjørnelabben, og det afspejlede sig i en langt mere forsigtig politik, hvor man stort set undlod at drøfte

sprængfarlige emner – og møderækkerne udviklede sig til overvejende at handle om arkæologi, ekspeditioner, videnskab og zoologi.

Der var dog et par undtagelser: Peter Freuchen havde offentligt fremsat en meget skarp kritik af embedsmændene i Grønland, og – formentlig i sikker forvisning om at være på linie med styrelsen – tog selskabet offentligt afstand fra disse udtalelser og kritiserede i stedet Freuchen for hans metoder. Det skal dog siges, at han selv fik lejlighed og havde mod til at forsvare sig i selskabet,



Christian Berthelsen fik i 1985 overrakt Rink-medaljen af Lars Chemnitz. Foto: Søren Madsen.

og her viste det sig, at en del af medlemsskaren faktisk støttede hans synspunkter.

Og denne alliance førte længere, for senere angreb Freuchen skarpt selskabets eksklusivitet. Man havde, presset af opinionen, givet adgang også for mennesker med løsere tilknytning til og interesse for Grønland, men dem havde man så anbragt i en særlig afdeling som B-medlemmer, mens eliten – de gamle A-medlemmer – stadig var den egentlige kærne. Dette gik Freuchen til angreb imod, og stik mod bestyrelsens ønske fik han flertal for sine forslag, og dermed var vejen banet for bredere medlemskab, når man indstilledes af to medlem-

mer. Det var i 1922. Da var der efterhånden over 300 medlemmer.

Den anden undtagelse fra politisk aktivitet var striden med Norge om Østgrønland. Også her kunne man trygt gå i felten, for alle i Danmark var enige. Selskabets aktivitet viste sig f.eks. i udsendelsen af Olriks forslag om at befolke Scoresbysund – som særskrift, og man støttede helhjertet foretagendet, da det blev gennemført i 1925.

Men bortset fra disse få undtagelser holdt man sig til sine møder, og flertallet af disse var endda af selskabelig art. Der var dengang omkring 10 sammenkomster årligt. Af dem var 4–5 møder – hvor man dog altid havde fællesspisning

også. Resten var selskabelige sammenkomster med spisning og dans – i flere år foregik de på skibet Tjalfe, som man havde fået lov til at bruge til det formål, så var der den store årlige julefest samt skovturen til Dyrehaven.

Fra 1921 var man begyndt at udnævne æresmedlemmer. Den første blev Gustav Holm, Ammassaliks opdager, og langt senere, i 1938, kort før sin død, udnævntes Daugaard-Jensen. Siden fulgte Thalbitzer, ambassadør Kauffmann efter krigen og i 51 Ujuaat, Johan Petersen, Ammassaliks første bestyrer.

Også fra 1921 fik man kongeparret som protektorer, og det gav selskabet et ret fornemt præg. Ved de store sammenkomster, f.eks. jubelfesten for Haagdommen, kunne både kongefamilien, regeringen og mange rigsdagsfolk være til stede.

Den halvofficielle status viste sig også i, at selskabet simpelthen var på finansloven med årlige tilskud. I starten var de kommet fra styrelsens fællesfond, altså egentlig fra penge, der tilkom grønlænderne, og det havde Porsild protesteret voldsomt imod, selvom selskabet fralagde sig ansvaret herfor og skød det over på styrelsen. Men siden blev det altså mere regulære statstilskud, som mestendels blev brugt til at udgive årsskrift og særskrifter. Det har alle dage været sådan, at selskabets økonomi har måttet kæmpe med disse forskellige publikationer, som de almindelige medlemskontingenter slet ikke kunne finansiere – så meget mere som bøgerne i starten var en del af medlemskabet og udsendtes til medlemmerne.

Selskabets historie har formet sig som lange perioder med en næsten fast og stabil bestyrelse – og så en pludselig ændring med helt nye folk, der så har siddet et årti eller to, før næste udskiftning skete.

I 1935 havde den siddende bestyrelse en lang og rolig årrække bag sig, da en generalforsamling i 1935 væltede den og indvalgte en helt ny bestyrelse med kaptajn Ejnar Mikkelsen som formand og pastor H. Ostermann som næstformand. Dermed var en ny æra indledt i selskabets historie. Ejnar Mikkelsen var for alvor gået i land, og nu overførte han al den energi, som han før havde brugt til at besejre de arktiske ødemarker og oprette nye kolonier – til Det grønlandske Selskab.

Det er vist ikke for meget sagt, at det i de næste årtier var Ejnar Mikkelsen, der næsten alene kørte selskabet og nærmest blev identisk med det. Og han gjorde det effektivt. Medlemstallet voksede til 1300 i hans formandstid, og det lykkedes ham at skabe en solid økonomisk grundvold gennem en grundfond, som blev tilvejebragt ved at indbyde selskaber til at tegne sig som medlemmer, og ved hans afgang som formand rådede denne grundfond over mere end 50.000 kr., hvilket dengang – i 50'erne – var mange penge for en sådan forening.

Og ikke nok med, at der var mange medlemmer – de kom også til møderne. I de lakoniske beretninger om den lange række af møder – I kan jo selv hver mødeaften høre, *hvor* mange møder selskabet faktisk har holdt – kan man jævnt hen i 30'erne og 40'erne læse, at 500, 700 eller 1000 mennesker var til stede.

Men som et lille forsvar for den nuværende medlemsskare og bestyrelse skal så lige indføres, at dengang havde man jo heller ikke radio og TV og film til at distrahere og friste folk til at blive hjemme.

Ejnar Mikkelsen sad som formand i hele 21 år til 1956, da han endelig i en alder af 75 besluttede at nedlægge hvervet og overlade det til sin daværende næstformand, Helge Larsen. Men generalforsamlingen besluttede samme aften at udnævne ham – ikke til æresmedlem, men til æresformand, og det betød, at han havde sæde i bestyrelsen som sådan på ubestemt tid.

Forinden havde hans bestyrelse dog efter 11 års virke i 1946 udbedt sig et tilidsvotum fra generalforsamlingen, hvad den også fik med stor akklamation.

Fra 1940 var man begyndt at bruge Borgernes Hus til møderne, og det fortsatte man med til op i 70'erne. Under krigen, i 1941, afholdt man den største fest nogensinde i selskabets historie, en slags 40 års jubilæum. Til stede var alt hvad der var stort og fint i riget fra kongefamilien og nedefter – og en tusindtalig medlemsskare.

Og som et lille eksempel på Mikkelsens evner til at opnå, hvad han ville, kan nævnes, at i 1946 fik han selveste Det kgl. Teater til at arrangere en særlig festforestilling for selskabets medlemmer – selvfølgelig med kongeparret i spidsen.

I det store opgør om grønlandspolitikken efter krigen i 46 og 47 var selskabet ramme om nogle af de afgørende debatter, som man kan finde gengivet i

årsskrifterne fra de år. Og den daværende styrelse følte, at selskabet havde valgt side og stod for det nye. Det var ikke tilfældigt, at direktør Oldendow meldte sig ud af selskabet i 1947.

1951 blev næsten hele bestyrelsen endnu en gang skiftet ud – det havde nok sammenhæng med starten af nyordningen kort forinden, men Mikkelsen fortsatte uanfægtet som formand, nu dog som nævnt med Helge Larsen som næstformand.

På det tidspunkt var de mange publikationer ved at blive en for stor økonomisk byrde, og man besluttede derfor – dels at standse udsendelsen af særskrifter, fordi der simpelthen blev solgt for lidt af dem, dels at standse årsskriftet og i stedet udsende et månedligt tidsskrift, Grønland, som folk skulle abonnere på og betale. Det er meget imponerende at se den redaktionskomite, der stod bag det nye tidsskrift med Eske Brun i spidsen og derefter alle, der havde noget at sige omkring Grønland. Det er klart, at dette efterhånden blev for tungt et apparat, så selskabet indskrænkede sig til selv at danne en redaktionskomite af bestyrelsesmedlemmer – for til sidst også at opgive dette og overlade ansvaret til redaktøren alene – med bestyrelsen som rådgivende instans. Og idegivende, sådan som det fungerer nu og har fungeret allerede en årrække.

Vi er dermed nået op til, hvad man kunne kalde nutiden, og dels kender I jo selv den fra jeres egne erfaringer, dels skal man ikke i en historisk redegørelse gå for tæt på nutiden, så jeg vil stoppe den her.